

KUML

1960

KUML

KUML

ÅRBOG FOR JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB

1960

With Summaries in English
Mit deutschen Zusammenfassungen
С русскими текстами

JYSK ARKÆOLOGISK SELSKAB
SATTE DETTE KUML
FOR
JOHANNES BRØNDSTED
på 70-årsdagen den 5. oktober 1960

UNIVERSITETSFORLAGET I AARHUS
1960

Omslag:

Processionsøkse fra Brøndsted Skov.

Forside:

Seglsten fra Barbar-templet, Bahrain.

Redaktion:

P. V. GLOB

Copyright 1960

by

Jysk Arkæologisk Selskab

Printed in Denmark

by

Aarhus Stiftsbogtrykkerie A/S

Clicheer:

Hammerschmidt - Århus

INDHOLD

<i>P. V. Glob</i> : Johannes Brøndsted	6
<i>Bent Sylvest</i> og <i>Inger Sylvest</i> : Årupgårdfundet	9
<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Køkkenmøddingen ved Mejlgård	26
<i>Oscar Marseen</i> : Ferslev-Huset	36
<i>Henrik Thrane</i> : En bronzeskål fra Ålborgeggen	56
<i>Poul Kjærum</i> : Stensatte Jernalder-Kældre i Vendsyssel	62
<i>Jytte Lavrsen</i> : Brandstrup	90
<i>O. Crumlin-Pedersen</i> : Sideroret fra Vorså	106
<i>Peter Riismøller</i> : Nålemageren i Strandstien	117
<i>V. V. Pokhljobkin</i> og <i>V. B. Vilinbakhov</i> : Nogle ord i anledning af prof. A. Stender-Petersens hypotese	135
<i>Ad. Stender-Petersen</i> : Svar på <i>V. V. Pokhljobkins</i> og <i>V. B. Vilinbakhovs</i> be- mærkninger	137
<i>Kristian Jeppesen</i> : Et kongebud til Ikaros	153
<i>Otto Mørkholm</i> : Græske mønter fra Failaka	199
<i>P. V. Glob</i> : Danske arkæologer i Den persiske Golf	208
Jysk Arkæologisk Selskab	215
Register for Kuml 1951-1960	217

CONTENTS

<i>P. V. Glob</i> : Johannes Brøndsted	8
<i>Bent Sylvest and Inger Sylvest</i> : The Årupgård Hoard	23
<i>H. Hellmuth Andersen</i> : Der Muschelhaufen bei Mejlgård	34
<i>Oscar Marseen</i> : The Ferslev House—a Cult-Building from the Passage-Grave Period	53
<i>Henrik Thrane</i> : A Bronze Cup from the Ålborg Area.....	60
<i>Poul Kjærum</i> : Stone-set Iron Age Cellars in Vendsyssel	88
<i>Jytte Lavrsen</i> : Brandstrup. A 10th Century Cavalry Grave	104
<i>O. Crumlin-Pedersen</i> : The Steering Oar from Vorså	115
<i>Peter Riismøller</i> : Der Nadler in Strandstien	130
<i>V. V. Pokhljobkin</i> og <i>V. B. Vilinbakhov</i> : Несколько слов по поводу гипотезы проф. Стендер-Петерсена	132
<i>Ad. Stender-Petersen</i> : Ответ на замечания В. В. Похлебкина и В. Б. Вилинбахова.....	144
<i>Kristian Jeppesen</i> : A Royal Message to Ikaros	187
<i>Otto Mørkholm</i> : Greek Coins from Failaka	205
<i>P. V. Glob</i> : Danish Archeologists in the Persian Gulf	212
Index to Kuml 1951-1960	217

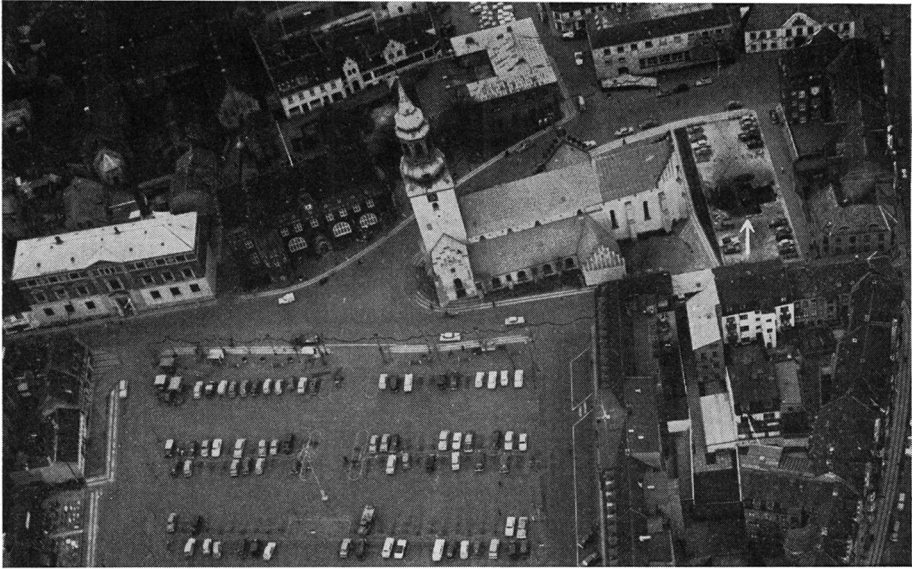

Fig. 1. Luftbillede af det indre Ålborg. Til højre for Budolfi kirkes kor udgravningen i Strandstien, hvis vestlige husrække er fjernet. O. Marseen fot.

Luftaufnahme der Fundstelle im inneren Ålborg.

NÅLEMAGEREN I STRANDSTIEN

Et middelalderligt metalværksted i Ålborg

AF PETER RIISMØLLER

En dag i 1247, under krigen mellem kong Erik Plovpenning og hans broder hertug Abel, kom hertugens folk overraskende til Ålborg¹).

De brændte byen af, en ren rutinehandling i tidens krigsførelse og ikke undladt over for landsmænd. Ejheller var den vanskelig at udføre, al den stund Ålborg var bygget mestendels af træ.

Nu anses en afbrænding vel almindeligvis for en forsætlig udslættelse af sit objekt, og det synspunkt kan have noget for sig. Men det var arkæologer, der genså brandtomten i 1957, og dermed vendes sagen på hovedet. Afbrænding bliver en konservering.

Ikke af huset. Det er borte, alt opstående fjernet, kun et par gulvlag i behold. Men hvilke gulvlag!

Findestedet er midt i Ålborgs ældste del, ved vestsiden af det lille stræde Strandstien, som løb fra Algade til Gammeltorv en snes meter øst for Budolfi kirkes kor (fig. 1). Bebyggelsen her er så gammel som Ålborg er, men blev i 1957 sløjftet og er nu parkeringsplads. I denne plads fik Ålborg historiske

Fig. 2. T. v.: Mønt slået for Valdemar Sejr i Ribe? Efter 1234. T. h.: Mønt slået for Erik Plovpenning i Nørrejylland. Skønt fundet i samme svalekar som Valdemars-mønten, er denne ikke nær så ætset, fordi den har større sølvgehalt.

Münzen aus der Zeit des Königs Valdemar Sejr (links) und des Königs Erik Plovpenning (rechts).

Museum en frist til at udgrave et felt så stort, som en kommunal bevilling kunne strække til.

Undersøgelsen strakte sig over tiden oktober–december 1957 og juni 1958. Feltet var først 8×10 meter, men blev senere udvidet i syd med 8×6 meter, da et nyt objekt blev berørt og måtte tages ind. Fundene var talrige og vil blive publiceret hver for sig. Her skal kun en metalhåndværkers efterladenskaber tages under observation.

Det begynder med bortrydning af et andet gulv, hvorom ved anden lejlighed. Fundene i dette gav relativt gode dateringer til 1300-årene, og da nævnte gulv var repareret flere gange, måtte det antages at have tjent længe. Laget derunder måtte på forhånd antages at bringe graverne i kontakt med 1200-årene (fig 16).

Laget viste sig at bestå af sand med kulpartikler. Nogen plan var ikke at spore, ej heller tydelige grænser eller vægrester. Snarest så det ud som udrømning fra et ildsted, men denne hypotese måtte kasseres, fordi hovedbestanddelen var sand. Alligevel blev laget taget op i tynde skifter for ikke at forstyrre eventuelle dybere lag.

Og så en overraskelse: I den mørke sandfyld fremkom en lys plet af rent sand, groft og lidt grønligt. Ved bortpensling af dette sand fremkom et meget stort lerkar af sort stenartet gods med indkragende mundingsrand (fig. 6). Det viste sig at være et fad med stærkt skrånende sider og indeholdende forkullede nøddeskaller og agern, endnu let kendelige af form.

I samme lag fandtes en hammer med sit træskaft i behold (fig. 4). Ved soldning fremkom desuden en del randskår af fade af omtrent samme format som det først fundne, men ikke af helt samme gods. Dertil den ønskede datering, et sekskløverformet spænde af tin, af unggotisk form (fig. 9). Dermed var tidsforbindelsen sikret, det var virkelig sidste halvdel af 1200-årene vi havde nået.

Sand- og kullaget var af uregelmæssig tykkelse, fra 5 til 10 cm. Derunder fremkom et rent lergulv, og på dette en del runde og halvkredsformede balke af ler, omkring hvilke sandet var lysere end udenfor (fig. 3). Fjernelse af det store fad viste, hvortil disse lerkranse skulle tjene, for fadet støttedes af en sådan krum lerbalk, der var ganske let rødbrændt ind mod karvæggen. Ingen af de andre lerkranse bar spor af teglbrænding, men var ellers af samme konstruktion og må have tjent samme formål.

Ialt 5 sådanne balke lod sig afdække, i nogle tilfælde delvis dækkende hinanden, så de ikke kan have været i brug på samme tid. Et par stykker af dem var styrket med nedrammede småpæle af træ.

Det lod sig derefter rekonstruere, at brugeren af karrene må have arbejdet direkte på gulvet, hvor han havde klemt sit fyrfad fast i en halv- eller helcirkel af temmelig fedt ler og derefter dynget rent sand op om det. Siden havde han fyldt fadet op med trækul af nøddeskaller og agern og holdt denne kulild brændende. Nogen anordning til blæsning kunne dog ikke konstateres. Men hvad meningen havde været med denne proces, stod os endnu ikke klart, da vi tog det 4–6 cm tykke gulv bort, efter forgæves at have søgt efter spor af vægge omkring det.

Videre nedad afgrænsedes lergulvet af et sort lag, bestående af kulstøv, gødning, lerklumper og sand. Det blev afrenset og afgrænset, før vi tog fat på at undersøge det nærmere. Afgrænsningen gav dog ikke det svageste fingerpeg angående husets konstruktion, ikke et stolpehul, som med sikkerhed kunne bringes i relation til gulvlaget. Men derfor kan der godt have været stolper, for er de trukket op, er den løse sorte masse straks skredet ned i hullet og har umuliggjort senere iagttagelse. Kun i feltets sydøstlige hjørne sås den forkullede og forstyrrede overkant af et trætrug, omtrent i niveau med gulvets overflade.

Gravningen fandt sted i november–december. En byge sank nogenlunde i det meste af gulvarealet, men blev stående i hjørnet omkring trugene. Her måtte være et vandstandsende lag, og det måtte være kunstigt, for undergrunden i

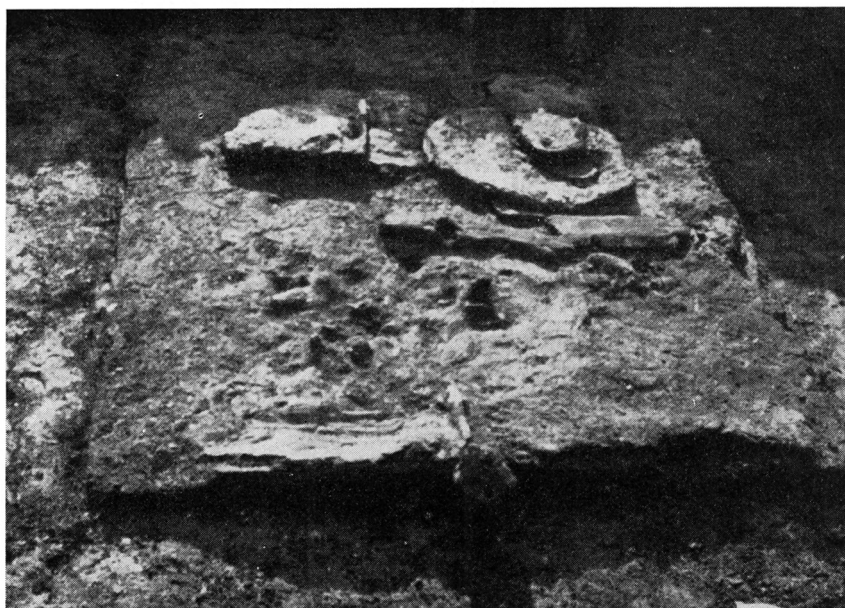

Fig. 3. Lergulv med lerbølge for fyrfade, set fra vest efter afrensning. Forkanten 2,4 m bred. Stolpen i midten af forgrunden kan være af et halvtag.

Der Lehm Boden in der Werkstatt. Im Vordergrund ein (dachtragender?) Pfosten.

Fig. 4. Hammer med ottekantet bane og split, forhamret af drivning eller nitning.

Hammer mit achteckiger Bahn und Nagelheber.

Strandstien er ellers et groft sandlag, som vi aldrig nåede bunden af. Det er i øvrigt samme skarpe lidt grønlig kvartssand, som blev konstateret omkring hærderne på lergulvet.

Det sorte gulv viste sig at dække det samme areal som det ovenover liggende lergulv, en rektangel i øst-vest $3,5 \times 2,4$ m. Vi måtte hule lidt ind under fortovs-linjen for at få østgrænsen konstateret, men heller ikke her fandtes nogen væg-rest. Det meste kul var trampet til støv, men hvor strukturen var kendelig, fandtes mængder af agern og nøddeskaller.

Efter opmåling begyndte vi at tage det sorte gulv op i tynde lag. Men herved fremkom så mange smådele af kobber og messing, at vi måtte opgive at grave, hvis alt skulle tages med. En af museets venner, entreprenør C. C. Thomsen, lånte os de fornødne slanger og strålerør, hvorefter hele det 35 cm tykke gulvlag blev spulet igennem et sold tæt nok til at kunne holde en stoppenål tilbage. Det var et langsommeligt, beskidt og forfrossent arbejde, men medhjælperne knyede ikke én gang, de var helt fanget ind af det mærkelige, de var med til.

Mængden af metaldele i gulvlaget viste sig at være brækkede nåle og itu-klippet plade af kobber og messing, ofte vanskeligt at skelne fra affald. Ganske små kors og andre figurer af papirtyndt metalblik fandtes også.

Truget i hjørnet viste sig at være nålemagerens svalekar, nedsat i et lerlag. Det var næsten helt opbrændt, men bunden bevaret, og i et lag slam på denne fandtes 6 mønter (fig. 2). De var i en slemme forfatning, men kunne lige akkurat tydes, og de gav den øvre datering for fundet, idet den yngste mønt var slået for Erik Plovpenning i 1247, året for hertug Abels brand²⁾.

Hermed skulle også tilstedeværelsen af metal i gulvlaget være forklaret. Værkstedet er brændt af over hovedet på nålemageren, så han har måttet springe for livet og har efterladt sine råstoffer og halvfærdige sager. Selv sine mønter i truget har han efterladt, men har vel næppe vidst, at de lå der i bundslammet.

Denne teori er angribelig. For hvorfor er der intet værktøj i fundet, som der dog var i det øvre lag over lergulvet?

Savnet af både værktøj og færdige produkter skyldes dog snarest en oprydning af tomten efter branden. Det tykke brandlag var så løst og så ens fra bund til overflade, at man uden at tvinge materialet kan forudsætte en gennemsøgning af tomten, inden lergulvet blev lagt henover den og værkstedet retableret i nyt niveau. Nålemageren havde jo intet strålerør til gennemspuling af sit gulvlag og har vel kun søgt efter de større og kostbarere ting som færdigvarer og værktøj. Det må erindres, at der ikke fandtes metalaffald i det øvre, yngre lag over lergulvet, men dette værksted var heller ikke brændt.

Et uløst problem er husets konstruktion. Nålemageren har holdt sig på ganske samme areal før og efter branden, men i begge byggeperioder er vi helt uden spor af vægge eller tag. Ja strengt taget behøver der ikke at have været noget hus, men kun en gård med værksted. Men i Ålborgs klima er en sådan værkstedsgård vel næppe praktisk som permanent anlæg. Et halvtag som smedens er vel tænkeligt, og er nok den eneste form for ly, nålemageren har haft.

Lergulvet er klart afgrænset og må således have haft en slags væg, i det mindste ved nedlægningen, men noget spor af den var ikke at finde. Midt for

Fig. 5. Stampe af stål. Præget bortrustet. Højde 5 cm.
Stempel mit verrostetem Gepräde. Stahl.

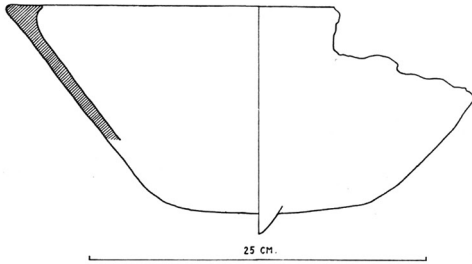

Fig. 6. Fyrfad af hårdt, gråt ler. Diameter over munding 45 cm.

Feuerbecken aus Ton.

vestenden af lergulvet stod en rund stolpe (fig. 3) og hul efter en lignende fandtes ved østenden. De har antagelig båret åsen til et tag med fald mod begge sider – og det er så det nærmeste, vi kan komme konstruktionen af nålemagerens hus.

Imidlertid kendes måske paralleller. På Lindholm Høje ved Nørresundby fandtes gulve fra 1000-årene, let konkave men uden nogen kendelig form for vægge. Og på Skanör slot fandt Otto Rydbeck mange sådanne tomter, ligeledes lavest på midten, som han tyder som gulve i telte eller lette træboder, mest på grund af tomternes form med ophøjede kanter langs gulvenes ydersider, for nogen vægrest var heller ikke der at spore³).

Endelig kan manglen af væggen have haft en praktisk årsag. Har nålemageren til stadighed skullet betjene sig af trækulsild uden aftræk, har bestandig udluftning af rummet vel været nødvendig for at udelukke opsamling af kuldioxyd. Her kom en håndsækning udefra til hjælp.

En dag kom radioen og ville have en beretning om nålemageren som interview. Derunder nævntes det mærkelige forhold, at trækullene synes at bestå udelukkende af nøddeskaller og agern. Denne oplysning skaffede os et meget

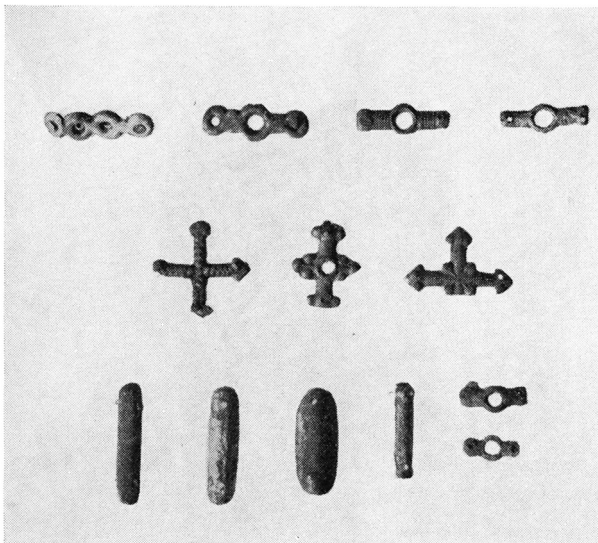

Fig. 7. Små figurer af blik, antagelig til påsyning på dragt. Tændstikken angiver størrelsen. Figürchen aus Blech, wahrscheinlich zum Annähen.

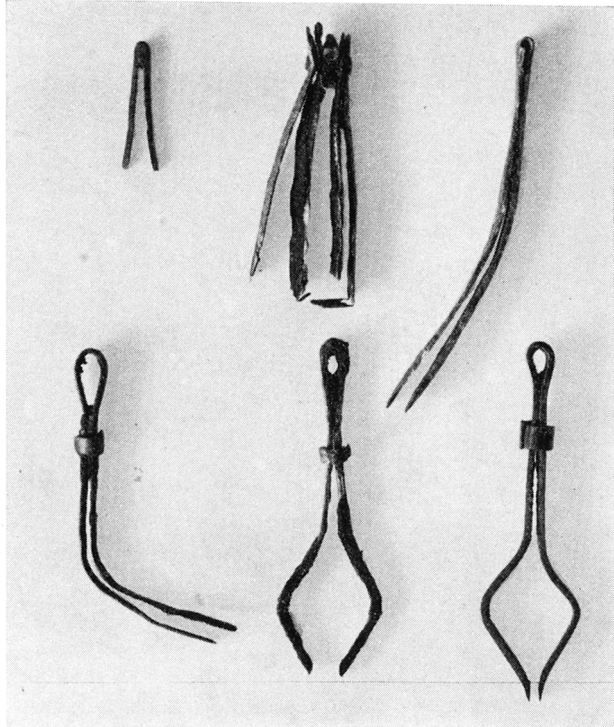

Fig. 8. Pincetter og kirurgiske instrumenter. Mindste pincet 2 cm lang.
Pinzetten und Kleingerätgarnitur.

kærkomment brev fra en maler, som har boet længe på Balearerne. Han beretter, at man der endnu sælger forkullede mandelskaller som det bedste og dyreste brændsel til fyrfade, med »lang, høj og hurtig varmeevne i forbindelse med lav kuldioxid-udvikling«⁴).

At nøddeskaller og agern i forkullet stand er godt brændsel, kan man let forstå. At de lod sig fremskaffe i tilstrækkelig mængde, siger noget om nordjyske skove i middelalderen.

Indvarmning af det bløde metal behøver ikke essehitz, men kræver dog en solid beholder, som kan holde til varmegrader op imod 700 grader Celsius⁵).

Det først fundne fyrfad viste sig at være formet i hånden, men med kanten afstrøget under rotation, så en regelmæssig indkraget kant om munden fremkom. Siderne skræner stærkt udad og den flade bund står på 4 små tæer. Fadet er tilstede med ca. halvdelen, deraf dog hele bunden og en side helt op, så alle mål kunne konstateres (fig. 6). Det er af sortgrå, stenhård masse, mindende om kar fra friesisk og vestelbisk område ved sit indhold af kvartssand og sin hårde brænding. At fadet dog også kan være af hjemlig oprindelse, synes at fremgå af Kai Uldalls undersøgelser⁶).

I begge lag, såvel over som under lergulvet, fandtes skår af andre fyrfade af lidt afvigende art, med bølget gribekant under mundingsranden og af lidt sortere gods. Diameteren er omtrent den samme i alle tilfælde, omkring 45 cm over munden.

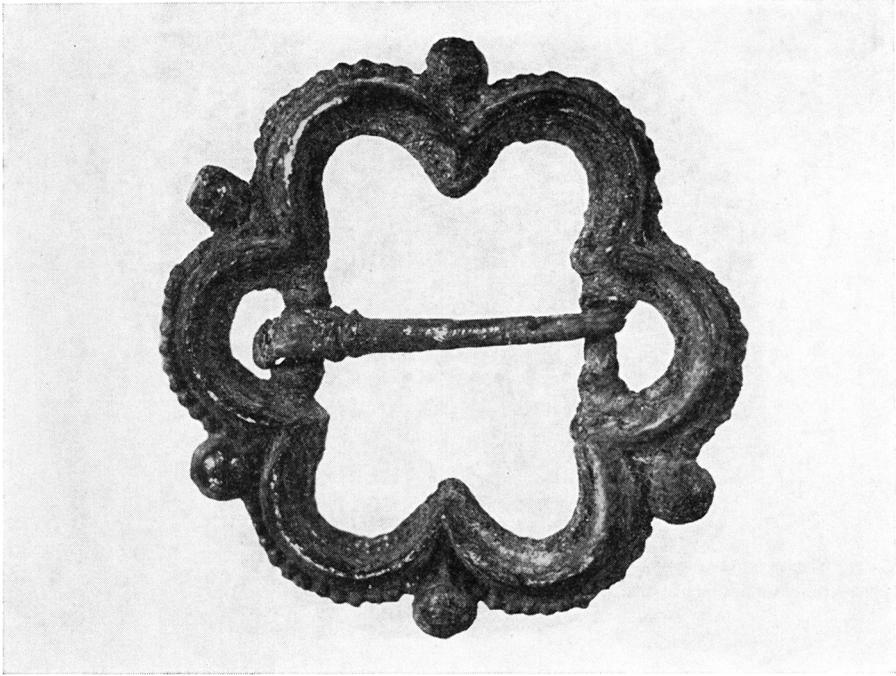

Fig. 9. Støbt spænde af tin. Tværmål 3,5 cm.
Gegossene Schnalle aus Zinn.

Den fundne hammer er med ottekantet bane og split (fig. 4). Umiddelbart skulle den synes at være en velegnet snedkerhammer, og Sigurd Grieg tolker da også tre lignende norskfundne hamre derhen⁷). Sixten Strömbom anser en spids splithammer for en stridshammer⁸). En tredje forklaring synes nødvendig for hammeren fra Strandstien.

Ved Algade i Ålborg fandtes i 1930 ved ledningsgravning gulvet af en smedje, som må være forladt i lignende hast som nålemagerens værksted. Fundet blev ikke sagkyndigt optaget, og dets datering er ikke så sikker som vort værkstedsfund, men dog uden tvivl middelalder. Det indeholdt en svær smedetang, en mejsel, en ildskuffe af træ og en splithammer med ottesidet bane, men med dølle, hvor nålemagerens hammer har skafthul. Dette kan dog kun være varianter af en i øvrigt veldefineret form.

En nøjere eksamination viser, at nålemagerens hammer er stærkt forbanket på begge splittets grene, som er næsten lagt ned, smedens hammer fra Algade er af hårdere stål og derfor afsprængt på både split og bane som efter arbejde på meget hårdt materiale.

At de to Ålborg-hamre er brugt til metalarbejde synes sikkert. Men måske er splithamrene overhovedet middelalderens almindelige hammertype, brugelige i mange håndværk. Deres tal overgår i fundene de enklere hammertyper.

Et par syle af jern med træskaft er velsagtens også værktøj, måske til boring

af huller i tynde beslag af bronzeblik. Sylene er så forrustede, at det ikke kan ses, om de passer i hullerne.

Ligeså forrustet er en stampe af stål (fig. 5), ikke ulig et skaft til en segl-stampe, men med spor af slag på toppen. Den må være brugt til prægning eller udstansning, men præget er helt bortrustet. Skade – for prægefladen er af samme størrelse som tidens mønter. Med mønterne i svalekarret i erindring, ville det have sin interesse at se præget.

Også til andre opgaver kunne en stampe være fornøden, som til de bittesmå beslag af metalblik med påsyningshuller, der må være slået i metalform med en indre form på stampe. Disse miniaturebeslag er så præcist formede, at man meget gerne havde set det værktøj, der kunne frembringe dem, men desværre var intet levnet. Matricerne må snarest være graveret i stål eller en hård legering (fig. 7).

En hyppigt forekommende ting er en slags kramper af kobber, ikke ulig nutidens remsamlere til drivremme, med to spidse grene vinkelret på det flade midtstykke (fig. 10). De forekommer i mange formater og må nok være til samling af læderremme, eller måske til samling af træstykker som f. eks. hjulfølge. Det er ikke lykkedes at finde lignende kramper hverken i lokale fund eller i publikationer.

Af pincetter er fundet 5, deraf to ens med buede ben og forskydelig klemme (fig. 8). Lignende – dog uden klemme – er fundet i Ragnhildsholmen (1200–

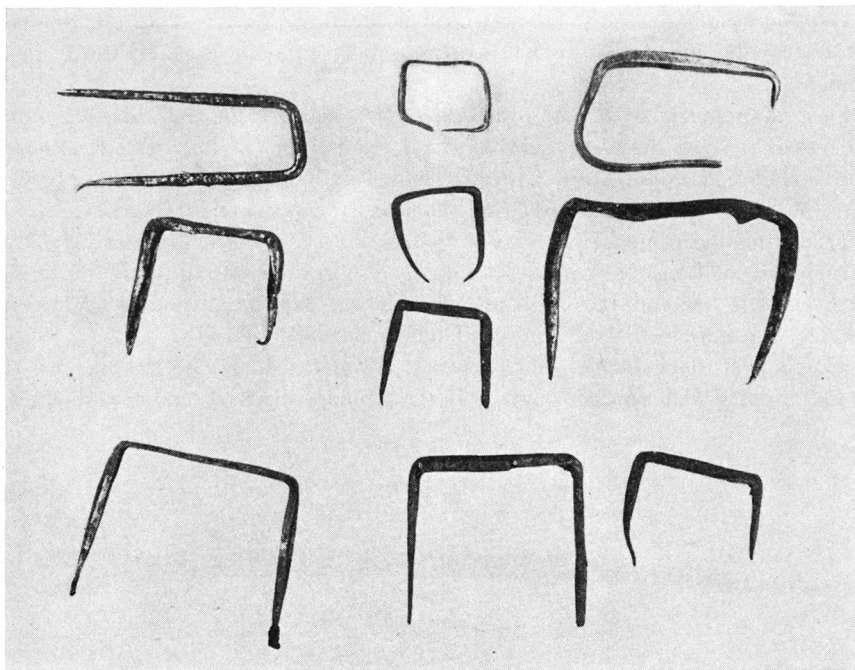

Fig. 10. Kramper af messing og kobber, den største 4 cm bred.
Krampen aus Messing und Kupfer.

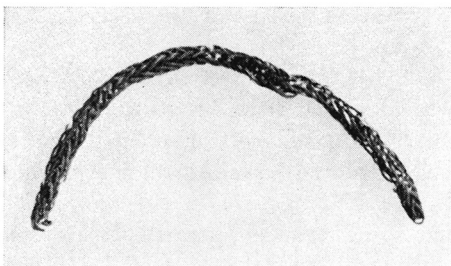

Fig. 11. Dobbeltflettet kæde af messingtråd.
Kette aus Messingdraht. Geflochten.

1315) Konunghälla (1100–1532) og Varnhems kloster. Møller-Christensen tolker dem som brugt til kosmetisk og kirurgisk brug. Dateringen af disse svenske fund svarer godt til Strandstien-fundets tid.

To krumme pincetter, den ene med forskydelig klemme, kan ikke genfindes hos M.-Chr. men kan være trådt ud af form i gulvlaget, hvilket de ulige lange spidser kan tyde på.

En ganske lille pincet, kun 2 cm lang, svarer til fig. 231 hos M.-Chr., fundet i Vor Frue kloster i Roskilde. Den tolkes som brugt til fjernelse af hår og små splinter i huden.

Til denne gruppe hører også et sæt på 4 små instrumenter, samlet foroven med en nagle. M.-Chr. har som fig. 228 et noget lignende sæt, som dog er samlet med ring, og tyder det som lægeinstrumenter. Sættet er udateret, sikkert italiensk, i Thorvaldsens Museum⁹).

Hyppigt findes også nitnagler af kobber, de fleste halvfærdige. De fremstilles af kobberplade, som foldes som et kræmmerhus, antagelig over en dorn, og slås sammen.

Flest eksemplarer er der af overbrudte eller halvfærdige nåle af såvel kobber som messing. Også disse synes lavet af tyk plade, som et halvfærdigt eksemplar viser. I pladen er udboret øje, hvorefter emnet er hamret sammen under opvarmning. Det er nok en halvfærdig torn til et stort ringspænde (fig. 12).

Tråd i mange dimensioner findes i massevis i ret korte længder. Hvor fine dimensioner, nålesmeden kunne arbejde med, viser en stump kæde af dobbeltflettet, næsten hårtynd messingtråd. Den samme teknik anvendtes endnu midt i forrige århundrede til fremstilling af dameurkæder (fig. 11).

Spændere af flere former har været fremstillet i forskellig teknik. Et ringspænde er lavet ved sammenrulning af tynd plade, mens et andet er hugget ud

Fig. 12. Nål eller torn til spænde. Længde 11 cm. Halvfærdig.
Nadel oder Dorn einer Schnalle.

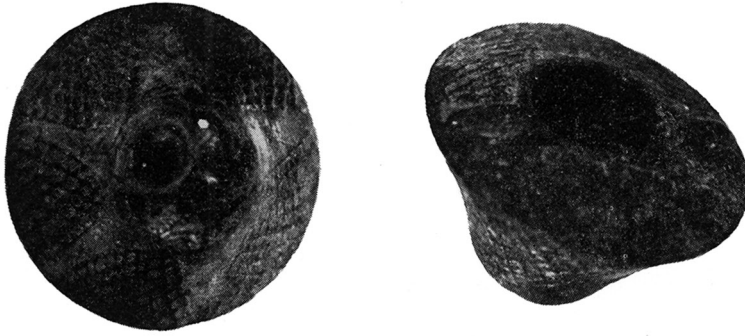

Fig. 13. To snold af bly. Tværmål 1,8 cm.
Spinnwirtel aus Blei.

af tyk plade (fig. 15). Eller er det måske støbt? Det skulle synes usandsynligt at en temperatur på 700 C. kunne opnås i fyrfad, men en halvfærdig hængelås af messing kan ikke bortforklares (fig. 14). Den er støbt i form eller smedet, og i begge tilfælde må heden have været omkring 700 grader.

Det smukke spænde fra øvre værkstedslag er af tin, som kun kræver omkring 240 grader til støbning. Af tin er også nitnagler i dobbeltkamme af ben, som er fundet i begge værkstedslag, men om disse er lavet der, kan være tvivlsomt. Måske er de snarere færdiggjort ved sammennitning. I en afstand af 20 meter fra nålemageriet fandtes i 1941 affald af ben og hjortetak fra en kammagers værksted, men uden anden datering end de få kendelige stykkers præg af tidlig middelalder.

Også bly er anvendt, dog kun i et enkelt tilfælde. To ganske ens tenvægte – »snold« –, kegleformede med affaset bund, er støbt af bly (fig. 13). Også disse jævne brugsgenstande er smukt udført med knoppet, inddelt overflade.

Værkstedet har altså været temmelig alsidigt. Fremstillingen af nåle og metaltråd synes at have været hovedproduktionen, hvorfor også benævnelseren nålemager er brugt. Derudover er lavet spænder i både støbeteknik og – måske – i hugning, også kaldet sporemagerarbejde. Stansning eller formning i matrice er udført i så fine dimensioner, at det bringer guldsmedens teknik i erindring. Nålemager, gørtler, instrumentmager, tinstøber, alt i alt et meget alsidigt metalværksted. Materialerne er kobber, messing, tin og bly, nævnt i rækkefølge efter hyppigheden af forekomst i fundet.

En stor vanskelighed ved publikationen af fundet er manglen på sammenligningsmateriale. Disse let oversete småting foreligger i så få tilfælde, at der ikke har været materiale til en afhandling på nordisk grund. Poul Nørlund redegør for dragtudsmykning i »Nordisk Kultur«, men afbilder kun pragtstykker, hvis relation til disse folkelige sager er lidt usikker. I de fleste samlinger af middelalderlige byfund findes ringspænder af forskellig størrelse, men i reglen udaterede og vistnok i brug uden større ændringer gennem lange tidsrum.

Nørlund minder om kongelige forordninger imod påsnyning af guld- og sølvplader på dragter, som bliver almindelig omkring 1300. I 1283 bliver det forbudt alle andre end kongen og hans børn at pynte deres klæder med guld eller sølv¹⁰).

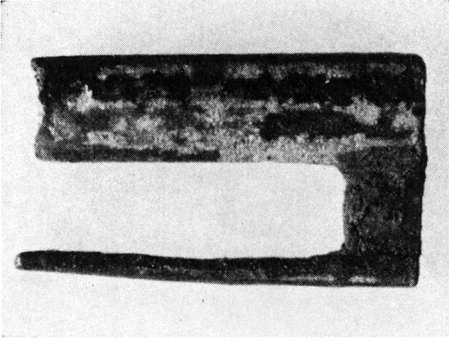

Fig. 14. Halvfærdig hængelås af støbt eller smedet messing. Sekskantet korpus. Halvfærdig. Vorhängeschloss. Unfertigt. Aus Messing.

Men kobber eller messing er altså ikke forbudt, og de små kors og figurer af metalblik kan vel ikke være andet end slige dragtforsiringer.

Under disse forhold er den gode datering dobbelt vigtig. Nålemageren har arbejdet i en årrække og har nået at hæve sit gulv 35 cm, da branden afbryder hans virksomhed ved at lægge værkstedet i aske. Imidlertid behøver der ikke at gå mange år med en sådan tilvækst af gulvhøjden, idet enhver udskiftning af fyrfadet kræver en ny ophobning af rent sand til isolation mod varmetab. Det afbrugte sand og masser af halvbrændt kul rages samtidig ud på gulvet og øger dettes højde.

Efter branden reablerer nålemageren sit værksted efter at have gennemført tomten for værktøj og sager af værdi. Han lukker tomten nede under et lergulv for at få bekvemmere arbejdsforhold, men længe varer det dog ikke, før sand og kul igen dækker dette gulv, så han må rage affaldet til side, når han skal lægge en ny balk for nyt fyrfad. Da det yngre lag kun er en fjerdedel af det gamles tykkelse, kan man vel – med forsigtighed – gå ud fra en noget kortere levetid. Og da intet modsiger dateringen af branden til 1247, mens mønsterne bestyrker den, skulle hele værkstedets virksomhedsperiode ligge omkring midten af 1200-årene.

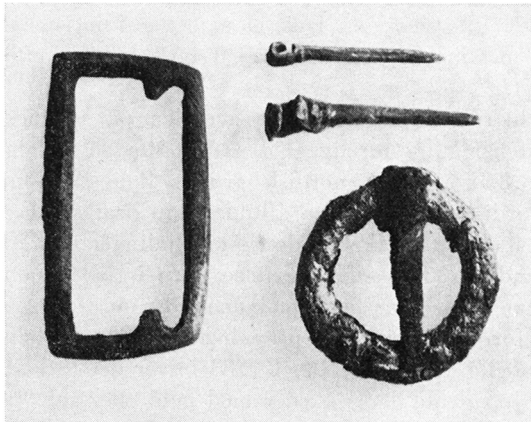

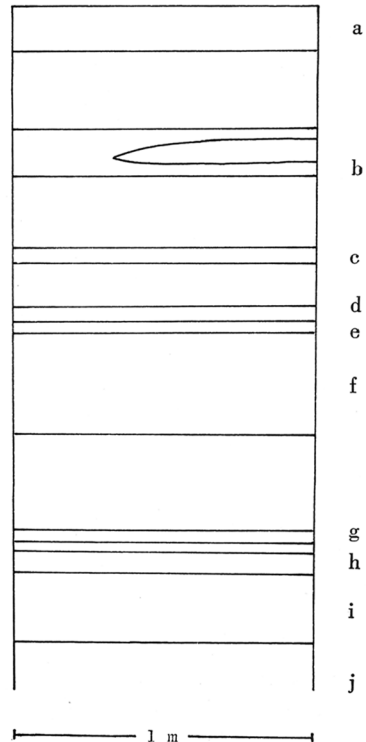
Fig. 15. Spænder og torne. Ringspændet af rullet plade, det firkantede spænde støbt.

Schnallen. Die ringförmige aus Blech zusammengerollt, die viereckige gegossen.

Den indvending, at mønter kan have været i omløb længe inden nedlæg- gelsen, gælder ikke i 1200-årene. Fra Valdemar Sejrs tilfangetagelse i 1223 forringes rigets mønt årligt, til den med Erik Glipping bliver ren kobbermønt, »borgerkrigsmønt«. Denne inflation bevirker årlig indkaldelse af mønten, så enhver mønt kan tages for datering til sit udstedelsesår eller det følgende år.

Men denne branddatering trækker den datering ved stil, som så ofte er arkæologens eneste hjælp, noget nedad i tid. Det gælder især sekskløverspændet af tin, som ganske vist ifølge fundlaget er yngste fund i komplekset, men gerne kunne være fra tiden lige omkring 1300. Også dragtsmykkerne må kaldes tidlige inden for deres art. Værkstedet synes at have været meget moderne for sin tid.

Et par spørgsmål bliver endnu tilbage: Nålemageren i Strandstien kunne ligeså vel være kaldt gørtleren eller spændesmeden. Var han også guldsmed? Hans værktøj kunne bruges til arbejde i ædelt metal såvel som i uædelt, og dragtbeslag og spænder er meget nær i familie med guldsmedearbejde. At der ikke er fundet guld eller sølv, er ingen gyldig indvending, for naturligvis lod man ikke ædelt metal falde på gulvet. Faglig konvention kan næppe have hindret en sådan sammenblanding, for lige til 1820 arbejdede Bergens guldsmede i kobber og messing¹¹). Og mester i Strandstien forenede jo i forvejen flere håndværk ved sit fyrfad.

Og endelig det sidste: Hvad skulle de mønter i svalekarret? Har tidens overtro krævet mønter i værkstedet som en garanti for velstand? Eller har mester præget mønter? Den fundne stålstampe har lighed med møntstempler, og dens prægeflade er af samme tværmål som tidens mønter. Har kongens høvedsmand på Ålborghus entreret med nålemageren om møntprægning? Eller har han drevet falskmøntneri som binæring? At de lavværdige mønter skulle være brugt som råstof til f. eks. smykker, kan lades ude af betragtning, for dels var de alligevel for dyre dertil, dels led værkstedet ikke af mangel på materiale. Desuden er Erik Plovpenningens mønter ikke så ringe som Valdemar Sejrs – og begges mønter fandtes i karret.

Det er at ønske, at flere fund i fremtiden vil føje sig til dette, som i virkeligheden har sin største betydning i demonstrationen af den ringe viden om emnet, der endnu er nedskrevet. Kan denne redegørelse lokke rettelser og tilføjelser frem, skal mordbranden i 1247 gerne tilgives hertugens mænd. For uden brand havde det nedre lag vel været ligeså relativt fundtomt som det øvre, og ingen mønt havde røbet tidspunktet.

Der Nadler in Strandstien Eine mittelalterliche Werkstatt in Ålborg

Im Herbst 1957 untersuchte das Historische Museum in Ålborg eine mittelalterliche Brandstätte in Strandstien, einer Gasse in der inneren Stadt. (Abb. 1) Unter einem Fussboden aus dem 14. Jahrhundert wurde eine sandige Schicht mit Holzkohlenpartikeln angetroffen (Abb. 16). In dieser schwarzen Sandschicht kam ein Feuerbecken aus schwarzgrauer steinharder Keramik zum Vorschein. Es enthielt verkohlte Nüsse und Eicheln. In derselben Schicht wurde ein Hammer mit erhaltenem Stiel, achteckiger Bahn und Nagelheber gefunden (Abb. 4). Ausserdem fand man eine sechskleeblättrige Schnalle aus Zinn in junggotischer Form, welche die Schicht zur zweiten Hälfte des 13. Jahrhunderts datiert (Abb. 9). Unter dieser Sandschicht erschien ein 4 bis 6 cm starker Lehm Boden mit Kreisen oder Halbkreisen aus Ton (Abb. 3). Sie haben die Feuerbecken gestützt. Der Lehm Boden hatte eine Fläche von 3,5 x 2,4 m und bedeckte eine 35 cm starke Sandschicht mit Kohlenpartikeln. Hier wurde an der südwestlichen Ecke eine verkohlte, hölzerne Mulde gefunden. Darin lagen 6 Münzen aus den Jahren 1234 bis 1247²⁾ (Abb. 2). Die Mulde hat zum Abkühlen gedient. In dieser Schicht fand man weiter grosse Mengen von Metall, Kupfer und Messing, meistens in der Form von zerbrochenen Nadeln, Draht und zerschnittenem Metallblech.

Es musste also eine Metallwerkstatt sein, und nach den vielen Nadeln wurde sie für die Werkstatt eines Nadlers gehalten⁵⁾. Dass so viele Metallteile vorhanden sind, verdanken wir einem Feuer, das den Handwerker zu schneller Flucht gezwungen hat. Später hat er die Brandstätte durchwühlt, um seine Geräte und fertige Waren zu finden. Danach hat er seine Werkstatt wiederhergestellt, nachdem er den neuen Lehm Boden gelegt hatte. Ein ungelöstes Problem ist allerdings die Konstruktion des Hauses. Die Wände zeichneten sich gar nicht ab, und es gab nur zwei Pfostenlöcher, die in Beziehung auf die beiden Fussbodenschichten gebracht werden konnten. Es ist denkbar, dass die Werkstatt gar keine Wände hatte, und dass sie einfach auf einem offenen Hof oder nur unter einem Dach da stand. Auf Lindholm Høje bei Nørresundby gab es ähnliche Befunde zwischen Baustellen aus dem 11. Jahrhundert, und in Skanör Schloss in Schonen wurden auch solche Fussböden ohne erkennbare Wände gefunden. Die Skanör-Böden wurden als Fundamente für Zelte oder leichte hölzerne Buden gedeutet³⁾. Jedenfalls ist die Werkstatt sicherlich sehr offen gewesen. Das Holzkohlenfeuer des Nadlers hat Kohlendioxyd entwickelt und ein ständiges Auslüften erfordert.

Die Verwendung von Eicheln und Nüsse als Feuerung hat eine moderne Parallele. In einem Brief – nach einer Rundfunkbesprechung des Fundes – erzählt ein Maler, der lange Zeit auf den Balearischen Inseln wohnte, dass man da noch Mandelschalen in den Feuerbecken benutzt⁴⁾. Die Eicheln und Nüsse des Nadlers müssen denselben Brennwert gehabt haben. Das vollständigste der Feuerbecken hat am Rande einen Durchmesser von 45 cm (Abb. 6). Es sieht ungefähr wie ähnliche Tongefäße aus dem friesischen und westelbischen Gebiet aus. Es ist vierfüßig mit flachem Boden. Die harte Masse ist quarzhaltig. Vielleicht dänischen Ursprungs (6).

Der Hammer hat drei Parallelen in Norwegen, die Sigurd Grieg als Tischlerhämmer erklärt⁷⁾. Ein ähnlicher Hammer aus Algade in Ålborg ist aber in einer mittelalterlichen Schmiede gefunden, und beide Hämmer tragen Spuren von Arbeit in Metall. Vielleicht ist dieser Hammertyp der gewöhnliche Typ des Mittelalters.

Einige Pfriemen aus Eisen mit Holzstielen sind wahrscheinlich auch Geräte des Nadlers, so wie ein verrosteter Stempel aus Stahl, möglicherweise ein Münzstempel (Abb. 5).

Mit Stempel sind auch einige kleine Kreuze und Figürchen aus Metallblech geschlagen (Abb. 7). Sie haben Löcher zum Annähen und dürften eine billigere Ausgabe ähnlicher Ziergegenstände aus Gold und Silber sein¹⁰⁾.

Krampen, Nägel und Nadeln fanden sich in Unmengen (Abb. 10). Ebenso Fragmente von Metalldraht. Aus dem dünnsten Draht ist eine Kette in einer Technik geflochten, die noch vor 100 Jahren verwendet wurde (Abb. 11).

Eine Schnalle ist durch Zusammenrollen von Metallblech gefertigt, eine andere aus schwerem Metall herausgemeißelt (oder gegossen?) (Abb. 12, 15). Ein halbfertiges Vorhängeschloss dürfte gegossen sein (Abb. 14).

Aus Zinn gegossen ist die schöne Schnalle aus der oberen Werkstattsschicht, aus Blei dagegen zwei kegelförmige Spinnwirtel (Abb. 13).

Zuletzt sind 5 Pinzetten und eine Kleingerätgarnitur zu erwähnen⁹⁾ (Abb. 8).

In der nordischen Literatur gibt es nicht viel Vergleichbares. Schnallen – besonders ringförmige – kommen in mehreren Funden vor, blieben aber auch lange im Gebrauch. Bei einer Beurteilung der vielen einfachen Gegenstände dieses Fundes, die zum Teil recht selten sind, ist es deshalb von Bedeutung, dass der Fund gut datiert ist. Die jüngste Münze ist 1247 geschlagen. Eben in 1247 kamen aber die Krieger des Herzogs Abel, der seinen Bruder, den König bekämpfte, nach Ålborg und verbrannten die Stadt¹⁾. Bei dieser Gelegenheit mag die Werkstatt zugrunde gegangen sein.

Peter Riismøller,

Aalborg historiske Museum, Aalborg.

NOTER

¹⁾ Arild Huitfeldt: Danmarks Riges Krønike. ²⁾ Mønterne identificeret og tegnet af Th. Østergaard. ³⁾ Otto Rydbeck: Den medeltida borgen i Skanör, p. 74 f. ⁴⁾ Brev fra maleren Björn Halby, Haverdalsstrand, Sverige. ⁵⁾ De fleste tekniske oplysninger er givet af J. L. Moosdorf, nålemagermester i Aalborg i tredje generation. ⁶⁾ Kai Uldall i »Keramik«, p. 265. ⁷⁾ Sigurd Grieg: Middelalderske Byfund, p. 347 f. ⁸⁾ Sixten Strömbom: Forsknningar på platsen Det forna Nya Lödöse, p. 224, fig. 109. Hammeren har spids i stedet for bane og kan være et panserbrydende våben, men kan også være værktøj til finere metalarbejde som drivning eller nitning. ⁹⁾ Vilhelm Møller-Christensen: The History of Forceps. Se især p. 170–177. ¹⁰⁾ Poul Nørlund: Dragt. Nordisk Kultur bind XV B, pr. 68. ¹¹⁾ Krohn-Hansen og Kloster: Bergens Gullmedekunst i Laugstiden, bd. I, p. 89 og 177.

НЕСКОЛЬКО СЛОВ ПО ПОВОДУ ГИПОТЕЗЫ

проф А. СТЕНДЕР-ПЕТЕРСЕНА

В журнале »KUML« за 1958 г. помещена новая статья проф. А. Стендер-Петерсена¹⁾, в которой он, отмечая исключительную важность находки в Ладогe (1950 г.) рунической надписи на дереве, вновь возвращается к своей теории земледельческой колонизации скандинавами северо-западных земель Руси. При этом он полагает, что руническая надпись из Ладоги как раз и »является недостающим звеном«²⁾ в цепи доказательств о выдающейся роли скандинавов в исторических судьбах русского северо-запада. Эти утверждения проф. А. Стендер-Петерсена, хорошо знакомы советским историкам по его прежним работам.³⁾ Однако, на наш взгляд выдвигаемая проф. А. Стендер-Петерсеном гипотеза обладает многими уязвимыми местами. По поводу некоторых из них нам хотелось бы поделиться своими соображениями, поскольку статья проф. А. Стендер-Петерсена была написана до публикации в *Скандинавском сборнике № 4* подробного анализа находки рунической надписи в Старой Ладогe.⁴⁾

Прежде всего, создавая свое построение о мирной (земледельческой) колонизации скандинавов в Приладожье, проф. А. Стендер-Петерсен утверждает, что это движение коренным образом отличалось от походов викингов на запад и, что, следовательно, в VIII–IX вв. экспансия »норманнов« носила двоякий характер – различный на западе и востоке.

Есть ли реальные данные для проведения подобного разграничения? Следует отметить, что несмотря на то, что »походам викингов« с давних пор и до настоящего времени посвящено колоссальное количество исследований, тем не менее, причины, вызвавшие это движение пока еще нельзя считать достоверно установленными. Дело, видимо, заключается не только в последствиях бурного процесса разложения родо-племенного общества в Скандинавии. При рассмотрении этого вопроса обязательно надо учитывать тот факт, что *походы викингов* были явлением сложным, поскольку в них, наряду со скандинавами, активное участие принимали и другие балтийские народы, в том числе полабские или поморские славяне. Известно, что европейские средневековые хронисты под »норманнами« подразумевали совокупность балтийских племен. Так *Nordmannia* первый раз встречается в *Annales Lauressenses*⁵⁾ под 777 г. в значении всех северных стран. Норманны франконских летописей – это всё население и все страны, бывшие в VIII–X вв. под властью датских королей. Об этом, в частности, наглядно свидетельствует *Chronicon de gestis Normannorum in Francia*.⁶⁾ О совместных

морских походах скандинавов и балтийских славян имеются многочисленные свидетельства.⁷⁾ В ряде случаев хронисты прямо называют славян норманнами,⁸⁾ говорят, что славяне и норманны, перемешанные между собою образуют население разных областей.⁹⁾ Латинские хроники упоминают между норманнами опустошавшими берега Франконии, *сарматов*, под которыми в то время всегда подразумевали славян. Английские хроники рассказывают о совместных нападениях скандинавов и балтийских славян на Британские острова.¹⁰⁾ Число подобных примеров можно было бы увеличить, но и этого, как нам кажется, вполне достаточно, чтобы характеризовать так называемую *эпоху викингов*, как весьма сложное историческое явление, изучать которое надо с учетом всех причин его вызвавших, т.-е. не только с точки зрения исторических процессов, происходивших в Скандинавии, но и тех процессов, которые затрагивали почти все народы, населявшие в тот период берега Балтики. Поэтому нельзя исходить из предположения, что волна экспансии, выплеснутая Балтийским морем, пошла только в одном направлении. Этому противоречит также и то, что восточная торговля в тот период имела для балтийских народов преимущественное значение по сравнению с западной. А ведь известно, насколько тесно тогда военные мероприятия переплетались с торговлей. Характерно также и то, что в скандинавских сагах говорится только о военных предприятиях и не упоминается о мирных переселенцах на восток.

Если же конкретно говорить о скандинавской земледельческой колонизации, то следует отметить, что для такой гипотезы нет совершенно никаких данных, ни в письменных, ни в археологических источниках.

В развитии земледелия Швеция не шла впереди славян, у которых, начиная примерно с VII в., стало развиваться пашенное земледелие.¹¹⁾ Приблизительно в это же время данный вид обработки земли получает распространение и в северо-западных районах Руси. Об этом убедительно свидетельствует обнаруженный В. И. Равдоникасом в нижнем горизонте Старой Ладogi, датируемом VII в., «сошник» – железный наконечник пашенного орудия.¹²⁾ При этом следует иметь в виду, что Ладога не была основана скандинавами, а по всем материалам, полученным в результате многолетних археологических исследований, ее следует считать славянским поселением.¹³⁾ Здесь надо отметить, что А. Стендер-Петерсен допускает ошибку, приписывая В. И. Равдоникасу деление горизонтов в Ладоге на три: финский (древнейший), норманнский и славянский (самый молодой¹⁴⁾). В действительности же подобное определение ладожских горизонтов было сделано археологом Н. И. Репниковым, о чем В. И. Равдоникас просто упоминает в своей работе, изданной на немецком языке.¹⁵⁾ Сам же В. И. Равдоникас на основании многолетних исследований Старой Ладogi приходит к совершенно иному делению ее культурного слоя на шесть горизонтов, обозначаемых литерами от *a* до *e*.¹⁶⁾ Древнейшие горизонты Ладogi

бесспорно являются славянскими, иначе палочка с рунами, »имевшими несомненно священное значение для его первого хозяина, не очутилась бы в куче хозяйственных отбросов, вместе с поломанными ложками«. ¹⁷⁾

Уровень земледелия в северо-западной Руси был весьма высоким. В результате проведенных специальных исследований над зернами, найденными при раскопках в Ладоге, установлено, что жители этого поселения в VII в. были знакомы с хлебными злаками, среди которых имелись два вида пшеницы, просо, ячмень, овес и рожь. ¹⁸⁾ Особый интерес представляет наличие среди них пшеницы-двuzерновки (полбы). Это первый по времени известный случай наличия подобной зерновой культуры на Руси. Присутствие полбы в зерновом арсенале жителей Ладоги наносит сильный удар по гипотезе А. Стендер-Петерсена о скандинавских землепашцах в районе Приладожья, поскольку полба ни в древний период, ни в настоящее время не известна ни в Финляндии, ни в соседних с ней скандинавских странах. ¹⁹⁾ Можно считать установленным, что в VII в. полба могла попасть в Ладогу либо со славянского Поморья, где она культивировалась с древнейших времен, либо с востока – из района Камы и средней Волги, точнее из Волжской Булгарии, которая пока еще считается очагом распространения этой культуры на территории древней Руси. ²⁰⁾

Таким образом, не только керамика и другой вещевой материал из Ладоги, но и непосредственные следы сельско-хозяйственной продукции убедительно свидетельствуют против предложения А. Стендер-Петерсена. Условия находки палочки с рунами в Старой Ладоге, основательно описанные в *Скандинавском сборнике № 4*, совершенно определенно выявляют, по крайней мере, два обстоятельства: *первое* – руническая надпись является пока единственным и, судя по всему, случайным скандинавским предметом для нижнего горизонта *e*; *второе* – весь окружающий археологический материал (как непосредственно окружающий палочку с рунами, так и в более широком смысле – окружающий) свидетельствует как раз о славянском характере данного поселения. Вот почему руническая надпись из Старой Ладоги, по нашему мнению, никак не может являться тем *недостающим звеном*, которое могло бы подкрепить *норманнскую* теорию. Скорее наоборот.

В. В. Похлебкин. (Москва).
В. Б. Вилинбахов. (Ленинград).